

8. Kureichyk V. M., Pysarenko V. I. Synerhetyka v osviti [Synergetics in education]. Vidkryta osvita. 2010. № 4. P. 33-44
9. Lutai V. S. Filosofiia suchasnoi osvity [Philosophy of modern education]: Navchalnyi posibnyk, K.: Tsentr – Magistr-S, Tvorchoi spilky vchyteliv Ukrainy. 1996. 256 p.
10. Melosik Z. Pedahohika postmodernizmu [Pedagogy of postmodernism]. Shliakh osvity, 2004. № 4. P. 11–16.
11. Pidkasytyi P. I. Pedahohika: navchalnyi posibnyk dlia studentiv pedahohichnykh vuziv i pedahohichnykh koledzhiv [Pedagogy: a textbook for students of pedagogical universities and pedagogical colleges]. M: Pedahohichne tovarystvo Rosii, 1998. 640 p.
12. Romanenko M. I. Sotsialni ta paradyhmalno-kohnityvni determinanty rozvytku suchasnoi osvity [Social and paradigmatic-cognitive determinants of development of modern education]: avtoref. dysertatsii na здобuttia naukovooho stupenia dokt. filosof. nauk: 09.00.10. Dnipropetrovsk, 2003. 33 p.
13. Ruzavin H. I. Samoorhanizatsiia ta orhanizatsiia u rozvytku suspilstva [Self-organization and organization in the development of society]. Pytannia filosofii. 1995. № 8. P. 63-72.
14. Synerhetyka i osvita: monohrafiia [Synergetics and education: a monograph] / Za red. V. H. Kremenii. K.: Instytut obdarovanoi dytyny, 2014. 348 p.
15. Utiuzh I. H. Paradyhmalni zasady osvitnoho prostoru: monohrafiia [Paradigmatic principles of educational space: monograph]. Zaporizhzhia: «Prosvita», 2012. 352 p.
16. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic vocabulary] / NAN Ukrainy, In-t filosofii im. H. S. Skovorody ; holov. red. V. I. Shynkaruk. Kyiv: Abrys, 2002. 742 p.
17. Chaika V. M. Osnovy dydaktyky: Navchalnyi posibnyk [Fundamentals of didactics: Textbook]. K.: Akademydav, 2011. 240 p.

УДК 3.73.3.091.3.016:[811.161.2+003-028.31]
DOI 10.25128/2415-3605.21.2.4

МАРІЯ ЛІОНЕНКО

<https://orcid.org//0000-0002-1765-9173>
marlionenko@gmail.com

аспірантка

Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Розглядаються методи та прийоми розвитку критичного мислення молодших школярів, що принципово відрізняються від репродуктивного стилю навчання. Розвиток критичного мислення учнів великою мірою може забезпечити вимоги сучасності, а саме: зміст освіти є матеріалом не для заучування, а матеріалом для дослідження; учень в даній системі – один із головних суб'єктів співробітництва; учитель, виступаючи в ролі помічника, заохочує учнів до максимальної пізнавальної активності, підтримує творчий психологічний клімат шляхом співтворчості з вихованцями. Зазначено, що для якісної організації навчального процесу і досягнення поставлених цілей важливо правильно застосовувати інструменти та методи розвитку критичного мислення. Детально описуються основні методи та прийоми розвитку критичного мислення та особливості їх застосування на уроках рідномовної освіти у початковій школі. Відзначено, що технологічно правильне застосування методів і прийомів розвитку критичного мислення сприятиме активному навчанню молодших школярів і формуватиме культуру критичного мислення.

Ключові слова: критичне мислення, розвиток критичного мислення, методи розвитку критичного мислення, прийоми розвитку критичного мислення.

MARIA LIONENKO

Postgraduate Student
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Maksym Kryvonis Str., Ternopil

METHODOLOGICAL FEATURES OF FORMATION OF THE CULTURE OF CRITICAL THINKING OF PRIMARY SCHOOLCHILDREN

The article deals with the methods and techniques for the development of critical thinking of primary schoolchildren, which are fundamentally different from the reproductive style of learning. The development of critical thinking of students can largely meet the requirements of modernity, namely: the content of education is considered not as a material for learning, but as a material for research; the student in this system is one of the main subjects of cooperation; the teacher, acting as an assistant, encourages students to maximum cognitive activity, maintains a creative psychological climate through co-creativity with students. It is noted that for the quality organization of the educational process and achievement of the set goals it is important to correctly apply the tools and methods of development of critical thinking. The article suggests a detailed description of the basic methods and techniques for the development of critical thinking and features of their application at primary school lessons. It is noted that the technologically correct application of methods and techniques for the development of critical thinking will promote active learning of students and form a culture of critical thinking.

Keywords: *critical thinking, critical thinking development, methods of developing critical thinking, techniques of developing critical thinking.*

Розвиток критичного мислення молодших школярів є одним із важливих завдань сучасної системи освіти згідно із засадничими державними та міжнародними документами. Крім того, в умовах швидкоплинних змін суспільства питання розвитку критичного мислення учнів стає все більш актуальним.

Однією з основних умов розвитку критичного мислення є створення атмосфери, яка сприяє появі нових ідей та думок. Сповна ця ідея реалізується у тому випадку, коли педагог дотримується критичного стилю навчання. Стержнем вказаного стилю навчання є стимулювання учнів до критичного мислення у пізнавальній діяльності, а також підтримка вчителем ініціатив своїх вихованців. При цьому педагог відбирає зміст навчального матеріалу, враховуючи наявність у ньому можливостей застосування проблемного підходу, розвитку мисленевих операцій, які передбачають критичне мислення. Таким чином, діти приходять до ефективнішого використання свого мислення, а як наслідок – особистісно зростають і стають більш успішними.

Мета статті – обґрунтувати доцільність використання різних методик та прийомів розвитку критичного мислення на уроках рідномовної освіти у початковій школі як спосіб формування культури критичного мислення молодших школярів.

Одним із провідних методів розвитку критичного мислення, котрий застосовують на уроках рідномовної освіти, є багаторівневі запитання, які спонукають дітей міркувати, оцінювати власні думки, розуміти причини їх виникнення. Пошук відповідей на такі запитання передбачає використання розумових операцій, що сприяють розвитку критичного мислення.

Приклад роботи з багаторівневими запитаннями подаємо у таблиці 1 (текст «Потяги» Валентини Вздольської) [5, с. 51 – 55].

Таблиця 1

Багаторівневі запитання до тексту «Потяги» В. Вздольської

Рівень запам'ятовування, відтворення вірної інформації (буквальні запитання)
<i>Про кого ця історія? Куди після уроків ходили братики? Скільки часу це тривало? Чому? Де було звичне місце братів на залізничній станції? Що робили хлопці на мості? Яку розвагу придумали собі братики? Як звати старшого і молодшого братиків? Куди хотів поїхати старший брат, уявляючи себе потягом Інтерсіті? Де їздить старенький маневровий тепловоз? Чому молодший братик не хотів уявляти себе маневровим тепловозом? Кого зустріли хлопці на залізничному вокзалі? Чому їхній татко відчував себе маневровим тепловозом?</i>

ДОШКІЛЬНА І ПОЧАТКОВА ОСВІТИ

Рівень перетворення інформації, засвоєння навчального матеріалу (запитання на перетворення)
<i>Що вам уявлялося, коли ви читали уривок, де братики перебували на мості? Що ви зрозуміли, читаючи про зустріч хлопців з татом? Як ви гадаєте, чому хлопці придумали собі таку розвагу?</i>
Рівень застосування (запитання на застосування)
<i>Чи бувало вам так сумно за кимось, як героям твору? Чому? Що б ви порадили героям твору? Як ви можете використати досвід героїв твору у своєму житті?</i>
Рівень аналізу (запитання на витлумачення)
<i>Як ви думаєте, яка причина описаних в історії подій? Як пов'язані між собою події, що сталися? Скажіть, чи закінчується історія так, як ви очікували? Як ви гадаєте, яка проблема є основною у цьому творі? Як ви думаєте, що може відбуватися з головними героями потім?</i>
Рівень оцінювання (запитання на оцінювання)
<i>Скажіть, будь ласка, чи є щось негативне в подіях, які відбуваються у творі? А що позитивне ви помітили? Що ви відчували на початку і в кінці цієї історії? Чи однаковими є ваші відчуття?</i>
Рівень створення (запитання на синтез, що дають можливість застосувати усі знання для вирішення проблеми)
<i>Як ви думаєте, від кого залежала ситуація, що склалася у творі? На вашу думку, що могли б зробити дорослі, щоб уникнути цієї ситуації? Яким міг бути інший шлях подолання труднощів, що спіткали братів? Придумайте власне завершення цієї історії.</i>

Варто зазначити, що такі багаторівневі запитання можна використовувати для роботи з дітьми будь-якого віку, адже кожна дитина на своєму рівні розвитку здатна знайти відповідь на будь-які запитання. Складні запитання, що вимагають критичного мислення, спонукають школярів думати по-своєму, не шаблонно, часто неочікувано для дорослих, цікаво.

У роботі з розвитку критичного мислення можна використовувати також метод «Тонких і товстих запитань». Це дає можливість показати дітям, що є запитання тонкі (закриті), на які можна відповісти «так» чи «ні», і товсті запитання (відкриті), які вимагають роздумів, залучення додаткових знань, вміння аналізувати. Учитель може ставити такі запитання дітям або ж дати завдання придумати до тексту тонкі і товсті запитання, а потім обговорити їх у загальному колі чи в парах. На початках такої роботи дітям варто запропонувати схему тонких та товстих запитань (табл. 2).

Таблиця 2

Схема тонких і товстих запитань

Тонкі запитання	Товсті запитання
<i>Хто..? Що..? Де..? Як..? Яким чином..? Так чи ні..?</i>	<i>Чому..? З чого складається..? Чим схожі..? Чим відрізняються..? Що станеться, якщо...? Що буде далі..? Чи згодні ви, що..? Як ці думки пов'язані з ..? Як це використати в ..?</i>
Відповіді можуть бути лише правильні чи неправильні.	Відповіді потребують висловлення власних думок.

Такі запитання можна використовувати у роботі з малими та великими текстами. Обговорення текстів на основі тонких і товстих запитань дає можливість учням початкової

ДОШКІЛЬНА І ПОЧАТКОВА ОСВІТИ

школи не лише орієнтуватися в тексті, відповідаючи на закриті запитання, а й навчитися більш глибоко розуміти сам текст.

Для розвитку критичного мислення молодших школярів на уроках рідномовної освіти важливо застосовувати графічні організатори, які дають можливість структурувати інформацію, візуалізувати головні моменти тощо.

Застосування таблиці «Знаємо – Хочемо дізнатися – Дізналися» дає можливість навчити учнів графічно організувати, логічно і змістовно структурувати інформацію, правильно формулювати запитання, аналізувати зміни та результати навчання.

Цей метод охоплює всі частини уроку і є певним графічним організатором роботи: колонка «Знаємо» використовується на початку уроку, друга колонка є переходом від вступної до основної частини уроку, а третя колонка «Дізналися» дає можливість побачити, як діти засвоїли нові знання. Крім того, діти, працюючи за таким методом, згадують те, що їм уже відомо, ставлять запитання, підтверджують нові отримані знання.

Отже, дітям пропонується скласти таблицю з трьох колонок (табл. 3)

Таблиця 3

Зразок таблиці «Знаємо-Хочемо дізнатися-Дізналися»

Знаю	Хочу дізнатися	Дізнався / Дізналася

Учитель паралельно з учнями на дошці чи на плакаті теж створює таку таблицю, але для всього класу загалом, вписуючи те, що найголовніше і найчастіше трапляється.

Далі дітям пропонується виконувати наступні дії:

До ознайомлення з текстом або зі змістом уроку (на основі теми) потрібно заповнити колонку «Знаю».

Необхідно запропонувати учням сформулювати запитання, про що з цієї теми вони хотіли б дізнатися, і заповнити другу колонку «Хочу дізнатися».

Після ознайомлення з текстом або наприкінці уроку кожна дитина заповнює колонку «Дізнався / Дізналася». Учитель працює із загальною таблицею для класу.

Зіставлення змісту колонок, підведення підсумків уроку.

Наприклад, перед читанням тексту О. Караванської «Вишиванка» [5, с. 131 – 133] учитель запитує дітей, що вони знають про вишиванку і пропонує записати це у першу колонку. Далі, опрацюючи текст, діти заповнюють інші дві колонки (табл. 4).

Таблиця 4

Таблиця «Знаю-Хочемо дізнатися-Дізналися» для тексту О. Караванської «Вишиванка»

Знаємо	Хочемо дізнатися	Дізналися
<p><i>Вишиванка передається з покоління в покоління. Вишивається зазвичай вручну. Дуже барвиста. Вишиванки бувають дуже різними.</i></p>	<p><i>Чи є в моїй сім'ї вишиванка, яка є родинною реліквією? (д/з)</i></p> <p><i>Від чого залежить те, що вишиванки бувають дуже різними?</i></p> <p><i>Які мотиви притаманні кожному регіону?</i></p> <p><i>Які узори притаманні Галичині? (д/з)</i></p>	<p><i>Вишиванка здатна роками зберігати в собі енергетику, яку заклала в неї вишивальниця. Вишиванки бувають різними, адже техніка вишивання залежить від регіону, де народилась вишиванка.</i></p> <p><i>Кожен регіон має свою техніку вишивання та певні традиції в узорах та барвах.</i></p> <p><i>Гуцульська вишиванка має геометричний рисунок і обов'язковим є помаранчевий колір.</i></p> <p><i>Буковинські сорочки переважно вишиті бісером та мають квіткові мотиви.</i></p> <p><i>Бойківська сорочка має природні лінії та рослинні мотиви.</i></p> <p><i>Одна з найкрасивіших – подільська сорочка, яка вишивається вовною, має діагональну смужку, прикрашена бісером та пацьорками.</i></p> <p><i>Полтавська вишиванка вишита білим по білому.</i></p>

ДОШКІЛЬНА І ПОЧАТКОВА ОСВІТИ

Ефективними у застосуванні на уроках з розвитку критичного мислення є понятійні таблиці. Вони використовуються для того, щоб порівняти три чи більше понять за однаковими показниками. У цьому випадку поняття записують у вертикальний стовпчик, а порівнювані категорії – у перший рядок по горизонталі. Такі понятійні таблиці можна заповнювати впродовж усього уроку або ж застосовувати лише на окремих етапах уроку. Так, наприклад, ознайомлюючись із текстом «Самостійне життя» Мар'яни і Тараса Прохаськів [5, с. 155 – 161], варто запропонувати дітям попрацювати з такою таблицею (табл. 5), визначивши при цьому категорії для порівняння. Таблиці також можна застосовувати як допоміжний варіант у різних стратегіях розвитку критичного мислення.

Таблиця 5

Таблиця для роботи з текстом «Самостійне життя» (Мар'яна і Тарас Прохаськи)

Герої Ознаки	Повз	Муркавка	Мартіна	Мартін	Бамбул	Ержіка	Жужіка	Загата
Передбачення								
Реальність								
Що про них відомо?								
Що їх об'єднувало?								

До графічних організаторів належить стратегія «Поетичне віконце». Це таблиця у вигляді віконця, яка допомагає здійснити літературний аналіз поезії (табл. 6).

Наприклад, працюючи над віршем Оксани Луцкевич «Пташка» [5, с. 84 – 85], діти аналізували поезію за допомогою цього методу. У віконечку записували тему і основну думку вірша, виписували художні засоби, занотовували висновки та малювали власні асоціації, які виникали під час читання поезії.

Таблиця 6

Поетичне віконце для вірша «Пташка»

Графічні організатори допомагають опрацювати багато інформації, проаналізувати, структурувати і зобразити графічно, розвиваючи при цьому критичне мислення. Результатом роботи є складна інформація, яка представлена у простій та зрозумілій формі. Важливим також є те, що робота з графічними організаторами допомагає дітям генерувати ідеї через візуальне осмислення своїх думок. Ми спостерігали, що історія чи тема для учнів стає зрозумілішою після роботи з графічним організатором. Діти вчаться виділяти головне, поєднувати інформацію, синтезувати, створювати щось нове, а це в свою чергу сприяє розвитку критичного мислення.

Для розвитку критичного мислення дуже важливим є вдумливе читання, яке спонукає учнів уважно працювати з текстами та осмислювати їх. Ефективні методи формування вдумливого читання – це кероване читання або ж читання з передбаченнями, читання із зупинками, читання з маркуванням тощо. Такі прийоми спонукають дітей усвідомлено

сприймати текст, виділяти в ньому відоме, невідоме, цікаве, дають можливість зрозуміти логіку тексту; побачити головне. Для застосування цих стратегій педагог має заздалегідь визначити текст або його фрагмент, безпосередньо перед роботою пояснити чи нагадати учням правила роботи з текстом, підібрати форму перевірки і оцінювання виконаної роботи. Тексти варто обирати невеликі за обсягом, які містять хоча б 10 – 15 % вже відомої дітям інформації.

Для успішного застосування стратегій розвитку критичного мислення учитель має приділяти достатньо уваги висновкам, етапу рефлексії. Дітей потрібно навчити аналізувати власну діяльність. Для цього вчитель може запропонувати учням дослідити на чому базуються їхні висновки. Школярі мають чітко розуміти, що будь-які висновки мають виходити з фактів, а не з припущень. Тому дітям варто запропонувати алгоритм відслідковування правильності власних суджень (рис. 1).

Рис. 1. Алгоритм відслідковування правильності власних суджень.

Отже, щоби сприяти активному навчанню молодших школярів і розвитку в них критичного мислення, педагогу важливо технологічно правильно застосовувати методи та прийоми розвитку критичного мислення. Варто зауважити, що лише технологічно правильне застосування вищеописаних методів даватиме можливість сформувати культуру критичного мислення в молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П., Сущенко І. М. Критичне мислення: як цьому навчати / за наук. ред. О. І. Пометун. Харків, 2007. 190 с.
2. Козира В. М. Технологія розвитку критичного мислення у навчальному процесі: навчально-методичний посібник для вчителів. Тернопіль: ТОКІППО, 2017. 60с.
3. Макаренко В. М., Туманцова О. О. Як опанувати технологію формування критичного мислення. Харків: Вид. група «Основа», 2008.
4. Пометун О. І., Сущенко І. М. Основи критичного мислення: методичний посібник для вчителів. Дніпро: ЛІРА, 2016. 156 с.
5. Хрестоматія сучасної української літератури для читання в 3, 4 класах серії «Шкільна бібліотека» / укладач, автор передмови Стус Т.В. Довідання. Львів: Видавництво Старого Лева, 2018. 192с.
6. Anderson L., Krathwohl D. R. A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessin: Arevision of Blooms Taxonomy of Educational Objectives. New-York: Longman, 2001. 336 p.

7. Bloom B. S. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. New-York: Longman, 1984. 207 p.
8. Crawford A., Saul W., Mathew S. R. Teaching and learning strategies for the thinking classroom. New-York, 2005. 252 p.
9. Duron R., Limbach B., Waugh W. Critical Thinking Framework For Any Discipline. International Journal of Teaching and Learning in Higher Education. 2006. Vol. 17. N. 2. P. 160–166.
10. Kolb's Learning Styles and Experiential Learning Cycle. Saul McLeod, 2017.

REFERENCES

1. Vukina N. V., Dementiivska N. P., Sushchenko I. M. Krytychne myslennia: yak tsumu navchyty [Critical thinking: how to teach it] za nauk. red. O. I. Pometun. Kharkiv, 2007. 190 p.
2. Kozyra V. M. Tekhnologia rozvytku krytychnoho myslennia u navchalnomu protsesi: navchalno-metodychni posibnyk dlia vchyteliv [Technology of development of critical thinking in the educational process: a textbook for teachers]. Ternopil: TOKIPPO, 2017. 60 p.
3. Makarenko V. M., Tumantsova O. O. Yak opanuvaty tekhnologiiu formuvannia krytychnoho myslennia [How to master the technology of forming critical thinking] Kharkiv: Vyd. hrupa «Osnova», 2008.
4. Pometun O. I., Sushchenko I. M. Osnovy krytychnoho myslennia: metodychni posibnyk dlia vchyteliv [Fundamentals of critical thinking: a guide for teachers]. Dnipro: LIRA, 2016. 156 p.
5. Khrestomatia suchasnoi ukrainskoi literatury dlia chytannia v 3, 4 klasach serii «Shkilna biblioteka» [A textbook of modern Ukrainian literature for reading in grades 3, 4 of the series "School Library"] ukladach, avtor peredmovy Stus T. V. Dovydannia. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2018. 192 p.
6. Anderson L., Krathwohl D. R. A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessin: Arevision of Blooms Taxonomy of Educational Objectives. New-York: Longman, 2001. 336 p.
7. Bloom B. S. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. New-York: Longman, 1984. 207 p.
8. Crawford A., Saul W., Mathew S. R. Teaching and learning strategies for the thinking classroom. New-York, 2005. 252 p.
9. Duron R., Limbach B., Waugh W. Critical Thinking Framework For Any Discipline. International Journal of Teaching and Learning in Higher Education. 2006. Vol. 17. N. 2. P. 160–166.
10. Kolb's Learning Styles and Experiential Learning Cycle. Saul McLeod, 2017.

УДК 373.3.015.31:004

DOI 10.25128/2415-3605.21.2.5

АНДРІАНА ШИШАК

<https://orcid.org/0000-0001-7715-9528>

andrianashyshak@tnpu.edu.ua

аспірантка

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ РОБОТИ З ЦИФРОВОЮ ІНФОРМАЦІЄЮ

З'ясовано сутність понять «навчально-пізнавальна діяльність» і «цифрова інформація». Навчально-пізнавальну діяльність обґрунтовано як діяльність, що спрямована на засвоєння особистістю системи компетентностей, в результаті чого реалізується пізнавальний аспект, тобто розвиток її пізнавальних психічних процесів; як комплексну категорію, компонентами якої є навчальна та пізнавальна діяльність здобувача освіти. В умовах діджиталізації початкової освіти окреслено специфіку поетапного засвоєння знань, умінь, навичок та досвіду пізнання учнями початкової школи під час роботи з цифровою інформацією: сприймання, осмислення і розуміння, узагальнення, закріплення та застосування. Досліджено характерні особливості пізнавальної діяльності молодших школярів (відчуття, сприймання, пам'яті, мислення, уваги, уяви та мовлення) через призму їх роботи з цифровою інформацією, які зумовлені специфічною формою навчального матеріалу та віковими особливостями учнів початкової школи. Визначено, що мотивація – це основа формування навчально-пізнавальної діяльності учнів молодшого шкільного віку під час роботи з діджитал-матеріалами. Охарактеризовано мотиви навчально-пізнавальної діяльності, що пов'язані із взаємодією молодших школярів з цифровою інформацією: прагнення дізнатися щось нове, прагнення засвоїти нові способи дій, бажання працювати з інформаційно-цифровими засобами.